

DOI: 10.26104/NNTIK.2022.36.37.033

Бабаева А.Д.

КАЛКТЫ СОЦИАЛДЫК ЖАКТАН КОРГОО: НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮГҮ ЖАНА МАЗМУНУ

Бабаева А.Д.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА НАСЕЛЕНИЯ: ОСНОВНАЯ КОНЦЕПЦИЯ И СОДЕРЖАНИЕ

A. Babaeva

SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION: BASIC CONCEPT AND CONTENT

УДК: 338/01

Бул макала калкты социалдык жактан коргоонун негизги принциптерине жана көйгөйлөрүнө арналган. Экономика илиминде социалдык коргоо мамлекетте жашаган жарандар үчүн материалдык жашоо тиричилик каражаттары менен камсыз кылуу жана жакырчылыктын көбөйүшүнүн алдын алуу максаттарын изилдейт. Илимий макалада социалдык камсыздандыруу боюнча окумуштуулардын ой пикирлери көрсөтүлүп, автор акырында өзүнүн көз карашын билдирген. Рынок шартында калкты социалдык жактан коргоону ишке ашыруунун негизги ыкмалары берилген. Кыргыз Республикасында учурдагы социалдык коргоо системасы дагы эле камсыздандырууга караганда социалдык жардамга мүнөздүү болгон өзгөчөлүктөрүн сактап келет. Көпчүлүк социалдык жөлөкүлдөр талапка жооп бербейт. Алардын даректүүлүгү каралып чыгып, жеткиликтүү болушуна автор өз оюн билдирген. Бүгүнкү күндө мамлекеттик социалдык камсыздандыруу мамлекеттик бюджеттен тышкаркы социалдык фонддор аркылуу ишке ашырылышы белгилеп кетишкен.

Негизги сөздөр: социалдык коргоо, социалдык камсыздандыруу, жакырчылык, жөлөк пул, фонддор, киреше, калк, коом.

Данная статья посвящена основным принципам и проблемам социальной защиты населения. В экономической науке социальная защита изучает цели обеспечения материальной жизнедеятельности граждан в государстве и предотвращения роста бедности населения. В статье даются различные взгляды ученых на социальное обеспечение. Кроме того автором выделется собственное определение социальной защите в современном обществе. Представлены основные методы социальной защиты населения в рыночных условиях. Действующая система социальной защиты в Кыргызской Республике по-прежнему сохраняет черты социальной помощи, а не страхования. Большинство социальных пособий не соответствуют требованиям. По мнению автора их документация должна быть рассмотрена и доступна всем гражданам. Отмечено, что сегодня государственное социальное страхование осуществляется за счет внебюджетных социальных фондов.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, бедность, пособие, фонды, доход, население, общество.

This article is devoted to the basic principles and problems of social protection of the population. In economic science, social protection studies the goals of ensuring the material life of citizens in the state and preventing the growth of poverty in the population. The article gives different views of scientists on social security. In addition, the author highlights his own definition of social

protection in modern society. The main methods of social protection of the population in market conditions are presented. The current system of social protection in the Kyrgyz Republic still retains features of social assistance rather than insurance. Most social benefits are not eligible. According to the author, their documentation should be reviewed and made available to all citizens. It is noted that today the state social insurance is carried out at the expense of off-budget social funds.

Key words: social protection, social security, poverty, allowance, funds, income, population, society.

Социалдык-экономикалык саясатты конкреттүү практикалык ишке ашыруунун формаларынын бири калкты социалдык жактан коргоо болуп саналат. «Калкты социалдык жактан коргоо» категориясы жаңы эмес жана өзүнүн өнүгүүсүндө тарыхы бар. Социалдык коргоонун биринчи түшүнүктөрү XIX кылымдын аягында Германияда түзүлүп, мамлекет ар кандай социалдык программаларга абдан олуттуу каражат бөлгөн. Кары-картандарга жана майыптарга жардам көрсөтүү боюнча “Социалдык камсыздоо жөнүндө” Америка мыйзамы (1935-ж.), Жаңы Зеландиянын тажрыйбасы (1938-ж.) кеңири белгилүү болуп жайылган [1, 70-б.]. Ал эми Кыргыз Республикасында эгемендүүлүк алганга чейин Советтер Союзунда социалдык коргоонун иш жүзүндө ишке ашырылышы социалдык камсыздоону уюштуруу формасында чагылдырылганын белгилей кетүү керек. Ал кезде жарандарды социалдык-экономикалык жактан камсыз кылуу жана тейлөө боюнча мамлекеттик системасы түзүлүп, улгайган жана мүмкүнчүлүгү чектелген жарандар боюнча, ошондой эле коомдук фондуларынын эсебинен жардамга муктаж болгон башка адамдар да кирген. Коомдук керектүү фонддору социалисттик улуттук кирешенин составына кирген жана калктын керектөөлөрүн жакшыраак канааттандыруу үчүн эмгекке жараша акы төлөө менен бирге пайдаланылган. Керектөөнүн коомдук фондуларын каржылоонун булактары мамлекеттик бюджеттин, ишканалардын, коомдук уюмдардын каражаттары болгон. Мында каражаттардын басымдуу бөлүгү мамлекеттик бюджеттен (70%) түшкөн. Мамлекеттик ишканалар жана уюмдар пайданын эсебинен социалдык-маданий иш-чараларга жана турак-жай

курулушуна үнөмдөшкөн. Колхоздордо маданий-массалык иш-чаралардын фондусун, колхозчуларды социалдык жактан камсыз кылуунун жана материалдык жардамдын фондусун түзүүгө каражат бөлүнгөн.

Бул фонддордун ресурстары керектөөнүн коомдук фондунун түзүүгө да катышкан. Керектөөнүн коомдук фондору аркылуу мамлекет ар кандай социалдык топтордун, катмарлардын жана таптардын салыштырмалуу бирдей шарттарды түзүү же социалдык-экономикалык абалын теңдештирүү, ошондой эле майыптарды колдоо максатында кирешенин жана керектөөнүн структурасынын калыптанышына таасирин тийгизген. Калк керектөөнүн коомдук фондунун каражаттарын накталай төлөө түрүндө, акысыз же жеңилдик жактан тейлөө түрүндө алган. Акчалай төлөмдөргө пенсиялар, жөлөк пулдар, стипендиялар кирген. Акысыз жеңилдетилген кызмат көрсөтүүлөргө билим берүү, дарылоо, маданий-агартуу жана спорт уюмдарынын кызматтары, уюштурулган эс алуу, ошондой эле турак жай фондун күтүүгө мамлекеттик чыгымдар кирген. Советтер Союзунда социалдык камсыздоонун негизги принциптери: анын түрлөрүнүн ар түрдүүлүгү, жалпылык, мамлекеттик жана коомдук каражаттардын эсебинен социалдык камсыздоону камсыз кылуулары эсептелген.

Социалдык камсыздоого бөлүнгөн каражаттар мамлекеттик бюджетте, мамлекеттик социалдык камсыздандыруу бюджетинде, колхозчуларды социалдык камсыздандыруунун борборлоштурулган союздук фондунда топтолгон. Социалдык камсыздоого жалпы жетекчиликти мамлекеттик бийликтин жана мамлекеттик башкаруунун жогорку органдары катышышкан. Советтер Союзунда Жогорку Совети социалдык камсыздоо маселелери боюнча закондорду кабыл алышкан. Экономикалык жана социалдык өнүгүшүнүн пландарын жана мамлекеттик бюджетин бекитип, анда социалдык камсыздоонун негизги чаралары каралган. Мына ушул мыйзамдардын негизинде Министрлер Совети социалдык камсыздоонун эң маанилүү маселелерин ишке ашыруунун тартибин жөнгө салуучу токтомдорду чыгарган. Социалдык камсыздоого түздөн-түз жетекчилик кылуу жана башкаруу союздук автономиялуу республикалардын карамагына жүктөлгөн. Эл депутаттарынын аймактык, областтык, шаардык жана райондук Советтери, алардын аткаруу комитеттери, саламаттыкты сактоо социалдык камсыздоо боюнча туруктуу депутаттык комиссиялары өздөрүнүн аймагында социалдык камсыздоого жетекчилик кылышып, анын аткарылышын көзөмөлдөөгө алышкан.

Мындай шартта, албетте, практиктер да, окумуштуулар да чет өлкөлүк тажрыйбаны үйрөнүүгө көңүл бурушкан. Бул кайрылуу чет өлкөлөрдө социалдык коргоону уюштурууну, пайдаланууну жана практикалык иш-аракеттин багытын терең үйрөөнүн зарылдыгын жокко чыгарган жок. Кыргыз Республикасында социалдык коргоо системасы ушул өзгөчө категорияга басым жасоо менен "калкты социалдык жактан коргоо" түшүнүгү рынок шарттарында кеңири талкууланып келет.

Калкты социалдык жактан коргоого Э.Доллан, Дж.Сакс, Э.Д. Катувский, Б.В. Ракицкий, Л.Ржаницина, В.Д. Ройка, Г.Х. Гендлер, Н. Горелова, Е.Тишина, Д.Г. Дорохин, Г.В. Сулейманова жана башка авторлор көп көңүл бурушкан. Ошону менен бирге болгон пикирлерди жана аныктамаларды изилдөөнүн жүрүшүндө биз айрым позицияларды тактоо жана өнүктүрүү зарылдыгын аныктадык.

Адабиятта «калкты социалдык жактан коргоо» термини чоң жана кичине мааниде чечмеленет [2, 53-б.]. Калкты социалдык жактан коргоонун маңызы боюнча кеңири таралган көз караштарды тактайлы. Экономика илиминин адистеринин позициясы: боюнча «Кеңири мамиле – эмгек процессинде адам жашоосунун дээрлик бүт чөйрөсүн камтыган». Биздин оюбузча, бул позициянын терс жагы – адамдын иш-аракетинин чөйрөсүн эмгек процесси менен чектөө. Эмгекке жарамдуу курактагы калкты социалдык жактан коргоосу эсептелет. Ал эми тар мамиле – социалдык камсыздандырууну жана социалдык жардамды камтуу (социалдык коргоо механизми катары). Социалдык коргоонун мазмуну жөнүндө В.Д.Ройктун пикири төмөнкүдөй: кеңири мааниде – «бул эмгекчилерди социалдык тобокелдиктерден коргоо чараларынын комплекси... эмгекчилердин жашоосунун бардык чөйрөсүн камтыйт», тар мааниде - «бул чөйрөнүн айрым компоненттери». Башка ата мекендик авторлор «калкты социалдык жактан коргоо» боюнча өз аныктамаларын сөздүн кеңири маанисинде гана беришет [3, 250-б.]. Б.В.Ракицкий: «...объектер өз кызыкчылыктарын алдыга жылдырууда жана коргоодо болуп, коомдогу позициясын калыптандырууда жана коргоодо социалдык системага таяна турган коомдук түзүлүш» деп билдирет [4, 10-б.]. В.К. Сенчаков: «...бул коом тарабынан кепилденген коопсуздук деңгээлин жана алардын жашоосунун ыңгайлуулугун камсыз кылуучу жарандардын реалдуу укуктары менен эркиндиктеринин белгилүү жыйындысы» [5, 30-б.]. В.И. Щербakov: «...коомдун ар бир мүчөсүнүн эң маанилүү социалдык укуктары сактала турган ар кандай деңгээлдеги бардык мыйзам чыгаруу жана аткаруу чечимдери менен өз ара байланышкан

экономикалык, укуктук жана социалдык кепилдиктердин көп кырдуу системасына токтолот [6, 198-б.]. Н.А. Горелов: «... - социалдык кепилдиктердин аткарылышын камсыз кылуучу аракеттет деп айткан. Ал социалдык камсыздандыруунун жана социалдык жардамдын системаларын түзүү аркылуу камсыз кылынат. Активдүү социалдык коргоо (ал эмгек рыногунда активдүү саясатты жүргүзүүнү жана жарандардын каражаттарын социалдык камсыздандыруу системасына тартууну камтыйт) жана пассивдүү социалдык коргоо (мамлекеттик жана коомдук уюмдардын каражаттарын басымдуу пайдалануудан турат) болуп бөлүнүшүнө токтолгон [7, 200-б.].

Е.В. Тишин: «... эмгекке жарамдуу жарандардын бардыгына бирдей укуктарды жана жеке эмгек салымынын эсебинен алардын жыргалчылыгын жогорулатуу үчүн шарттарды камсыз кылган мыйзамдык, экономикалык, социалдык жана социалдык-психологиялык кепилдиктердин системасы деп өзүнүн эмгектеринде айтып кеткен. Андан башка майыптар үчүн жана социалдык жактан аялуу катмарлар ... коомдук керектөө фонддорун пайдалануудагы артыкчылыктар, анын ар кандай формаларында түз материалдык колдоо көрсөтүү» [8, 20-б.].

Ал эми Д.Г. Дорохиндин кандидаттык диссертациясында социалдык коргоо сөздүн кеңири маанисинде үч блок (же подсистема) менен берилген:

- эмгекке жарамдуу калкты, иштеген (ишке орношкон) калкты социалдык жактан коргоо;
- майыптарды жана социалдык жактан алсыз калкты социалдык жактан коргоо;
- социалдык-маданий чөйрөдө (билим берүү, саламаттыкты сактоо, маданият) бардык калктын турмуштук маанилүү укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоосу катары түшүндүрүлөт.

Бул ар түрдүүлүктү, биз үчүн, жеке аныктамалардын артыкчылыктары менен кемчиликтерин көрүүгө болот [9, 320-б.]. Калкты социалдык жактан коргоо боюнча жогоруда айтылган бардык түшүндүрмөлөр, биринчиден, жакшы жашоого ар бир жаран укуктуу деп эсептейбиз. Экинчиден, алардын кемчиликтери жок эмес, анткени алардын айрымдары категориянын маңызын ачып бербөөгө (чагылдырууга) багытталган. Бирок конкреттүү гарантияларды жана укуктарды ишке ашыруу боюнча чаралардын комплекси жөнүндө, коомдук тартипти, эмгекке жарамдуу жана эмгекке жарамсыз калкты колдоо, башкача айтканда, конкреттүү чаралар боюнча да белгилей кетсе болот. Ал нерсе «экономикалык сөздүктө» (1998) да каралып жаткан

категорияны камтыйт, бирок анын мааниси олуттуу түрдө такталбайт: «Социалдык коргоо – калкты социалдык жактан коргоо жана колдоо боюнча мамлекет тарабынан көрүлүп жаткан чаралардын жыйындысы». Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, ошондой эле калкты социалдык жактан коргоо көйгөйлөрү боюнча колдо болгон башка адабияттарды карап чыгып, биз каралып жаткан категориянын аныктамасын түздүк. Калкты социалдык жактан коргоо – бул татыктуу жашоо шарттарын жана калктын бардык топторунун эркин өнүгүүсүн камсыз кылуунун тиешелүү багыттарын белгиленген тартибин аныктоону камтыган теориялык жана экономикалык категория. Конкреттүү социалдык-экономикалык практикалык багыт деп эсептейбиз. Көптөгөн өлкөдө колдонулуп жаткан эл аралык, улуттук (бул өлкөдө иштелип чыккан жана кабыл алынган), региондук ченемдик жана мыйзамдык актыларга негизделген социалдык-экономикалык саясатты ишке ашыруу аркылуу социалдык мамлекеттин калкы деп эсептейбиз. Бул концепциянын кеңири мааниси – калктын бардык топтору үчүн (эмгекке жарамдуу, майыптар, социалдык жактан аялуу ж.б.) улуттук жана региондук өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен белгилүү бир мезгилге актуалдуу болгон социалдык коргоо чөйрөлөрүн аныктоо жана аларды камсыз кылуу. Татыктуу жашоо шарттары жана эркин өнүгүүсү менен ийгиликтерди багындыруу. «Калкты социалдык жактан коргоо» категориясынын кичине мааниси, биздин оюбузча, жүргүзүлүп жаткан социалдык-экономикалык саясатка жана колдонуудагы ченемдик-укуктук, мыйзамдык базага ылайык калктын ар бир тобун иш жүзүндө коргоону камсыз кылуу болуп саналат. Алар социалдык кепилдиктер, жеңилдиктер ж.б. Социалдык кепилдиктер калктын белгилүү бир тобун социалдык жактан коргоонун спецификалык көрүнүшү болуп саналат. Кепилдик жана кепилдиктерди аткаруу – бул максаттуу багытка, мазмунга жана мааниге ээ болгон конкреттүү милдеттенмелер жана аракеттер. Биздин пикирибиздин өзгөчөлүгү – “калкты социалдык жактан коргоо” түшүнүгүнүн кеңири жана кичине мааниси калкты ар кандай категорияларга бөлүүдөн келип чыкпайт, тескерисинче, чечилүүчү милдеттердин деңгээлине жана көлөмүнө багытталган. Өлкөнүн, аймактын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн белгилүү бир этабы, бул жерде экономикалык саясаттын багытын аныктайт. Бул жерде социалдык коргоо ар кандай формада көрсөтүлүшү мүмкүн:

- түз коргоо (мисалы, кепилденген минималдуу эмгек акынын өлчөмүн, биринчи категориядагы та-

рифтик көрсөткүчүн белгилөө ж.б.);

- өзүн-өзү коргоо (бош убакыт болгондо көбүрөөк жашоого умтулуу, мыйзам тарабынан жол берилген өзүн-өзү коргоонун бир варианты катары каралышы мүмкүн деп эсептейбиз);

- колдоочу коргоо (мисалы, пенсиялар, даректүү жөлөк пулдар, субсидиялар ж.б.); [10, 259-б.].

- профилактикалык коргоо (мисалы, жумуш ордунда жагымдуу эмгек шарттарын түзүү, кесиптик оорулардын алдын алуу боюнча иш-чаралардын комплексин киргизүү, инструктаж өткөрүү ж.б.);

- компенсациялык коргоо (мисалы, жумушсуздук боюнча, убактылуу эмгекке жарамсыздык майыптыгы боюнча жөлөкпулдар ж.б.). Социалдык коргоонун формасы акчалай жана акчалай эмес болушу мүмкүн:

акчалай – эмгек акынын өз убагында төлөнүшүн камсыз кылуу, эмгек акыны туура уюштуруу, эмгек пенсиялары (эмгек стажын эске алуу менен карылык, согуштун катышуучулары, Улуу Ата Мекендик согуштун майыптары), социалдык пенсиялар (бала кезинен майыптар, ата-энесинен ажыраган балдар, эмгек стажы жок эмгекке жарамдуу курактагы адамдар), балалуу үй-бүлөлөргө жөлөкпулдар, жумушсуздук боюнча жөлөкпулдар ж.б.;

акчалай эмес - калктын эң коргоосуз жана жардамсыз топторуна атайын кызматтар (анын ичинде карылар үйлөрү, пансионаттар, интернаттар), бекер тамактануу, ооруканаларда күндүзгү бөлүмдөр, үйгө баруу менен психологиялык жардам түрүндө көрсөтүлөт.

Рынок шартында калкты социалдык жактан коргоону ишке ашыруунун ыкмаларынын ичинен төмөндөгүлөрдү бөлүп көрсөтүүнү ылайыктуу деп эсептейбиз:

➤ инфляцияны нейтралдаштыруу (жашоо наркынын өсүшүнөн улам жөлөк пулдардын, эмгек акынын, пенсиялардын арзандашы менен күрөшүү, керектөө корзинасынын жана бүткүл жашоо минимумунун бюджетинин наркында) индексациялоо жолу аркылуу;

➤ баанын пайыздык өсүшүнө байланыштуу пособиелерди, пенсияларды, эмгек акыны пайыздык көбөйтүү;

➤ компенсация баалардын өсүшүнө байланыштуу жөлөкпулдарды, пенсияларды алуучуларга атайын акчалай төлөмдөрдү берүү; - социалдык жардамдын түрлөрүн дифференциялоо;

➤ баа берүү керек; - балдардын, майыптардын, пенсионерлердин кызыкчылыктарын артыкчылыктуу катары көрсөтүү;

➤ жардам көрсөтүүнүн декларациялык форма-

сына өтүү;

➤ социалдык жардамдын даректүүлүгү. Эл аралык эмгек бюросунун эксперттеринин айтымында, социалдык коргоо социалдык камсыздандыруу жана социалдык жардам түрүндө ишке ашырылышы мүмкүн.

Социалдык камсыздандыруу социалдык камсыздоонун өзгөчө уюштуруу-укуктук формасы болуп саналат. Бүгүнкү күндө мамлекеттик социалдык камсыздандыруу мамлекеттик бюджеттен тышкары социалдык фонддор аркылуу ишке ашырылат. Мамлекеттик эмес социалдык камсыздандыруу мамлекеттик эмес пенсиялык фонддор, мамлекеттик эмес медициналык камсыздандыруу менен көрсөтүлөт. Калкты социалдык жактан коргоо системасында практикалык багытты – социалдык кызматтарды бөлүп көрсөтүү керек. Бул турмуштук оор кырдаалда турган жарандарды социалдык жактан колдоо, медициналык, психологиялык, педагогикалык, социалдык-укуктук кызматтарды жана материалдык жардам көрсөтүү, социалдык адаптациялоо жана реабилитациялоо боюнча социалдык кызматтардын иши. Социалдык кызмат көрсөтүүлөр - менчигинин түрүнө карабастан социалдык кызмат көрсөтүүчү мекемелер, уюмдар болуп бөлүнөт. Социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн негизги принциптери: даректүүлүк, жеткиликтүүлүк, ыктыярдуулук, гумандуулук, турмуштук оор кырдаалга кабылган жашы жете электерге социалдык кызмат көрсөтүүдө артыкчылык, конфиденциалдуулук, профилактикалык багыттары. Социалдык кызмат көрсөтүүлөр социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн көлөмүнө жана сапатына, аларды көрсөтүүнүн тартибине жана шарттарына негизги талаптарды белгилеген мамлекеттик стандарттарга ылайык келүүгө тийиш. Менчигинин түрүнө карабастан социалдык тейлөө мекемелерине төмөнкүлөр кирет: калкты социалдык жактан тейлөөнүн комплекстүү борборлору, үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык жардам көрсөтүүнүн аймактык борборлору, социалдык тейлөө борборлору, социалдык реабилитациялык борборлор түзөт. Андан сырткары балдар жана өспүрүмдөр үчүн социалдык баш калкалоочу жайлар, борборлор. психологиялык-педагогикалык жардам үчүн, жалгыз бой жана карылар үчүн атайын үйлөр, социалдык кызмат көрсөтүүчү башка мекемелер жана ишканалар да кирет. Менчигинин түрүнө карабастан социалдык тейлөө мекемелерин жана ишканаларын түзүү, иштетүү, кайра уюштуруу жана жоюу тартиби мамлекетте жарандык мыйзамдары менен жөнгө салынат. Социалдык кызматтардын иши (мамлекеттик жана муниципалдык социалдык тейлөө мекемелеринен

тышкары), ошондой эле юридикалык жакты түзбөстөн калкты социалдык жактан тейлөө боюнча ишкердик менен алектенген жарандар тарабынан берилген лицензиянын негизинде жүзөгө ашырылат.

Жалпысынан алынган натыйжалар жана модернизация боюнча сунуштар катары социалдык чөйрө жыйынтык чыгарууга мүмкүнчүлүк берет. Калкты социалдык жактан коргоо тутумун өркүндөтүүнүн мындан аркы багытын төмөнкү үч багытта жүргүзүү максатка ылайыктуу болмок: изилдөөнүн максаттарына ылайык укуктук, каржылык жана маалыматтык колдоо.

Ошентип, айыл калкынын жашоо деңгээлин көтөрүү үчүн төмөнкүлөр зарыл:

- республиканын калкынын 64% айыл аймактарынын жашоочулары экендигин эске алганда, айыл калкынын конкреттүү социалдык стандарттарын киргизүү;

- айыл жериндеги социалдык мекемелердин (билим берүү, саламаттыкты сактоо, коммуналдык кызматтар ж.б.) санын шаарга окшош параметрге жеткирүү.

Адабияттар:

1. Оценка Международной программы по социальной защите населения. - Женева, 1995. - С. 87.
2. Тарасова С.В. Экономическая теория благосостояния. Экономический журнал №2. - М., 2001. - С. 50-56.
3. Ройк В.Д. Социальная защита и ее основные принципы. Учебное пособие. - М., 1996. - С. 320
4. Ракицкий Б.В. Социальная защищенность и ее типы. / Вопросы экономики. - 1992. - №7. - С.4-17.
5. Социальная защищенность в переходный период к рыночной экономике. / Тезисы доклада к Межд. конф. 2-23 сент. 1993. ЮНЕСКО - Мировой Банк. Экономическая академия. - М., 1993. - 31 с.
6. Советский рынок: социальная защита человека. Учеб. пособие. - М.: Дело, 1991. - 203 с.
7. Горелов Н.А., Тучков А.И. Энциклопедия труда и занятости. - СПб., 1997. - С. 239
8. Тишин Е.В. Формирование и реализация социальной защиты населения при переходе к рыночной экономике: Автореферат дисс. ... д.э.н. - СПб., 1994. - 26 с.
9. Дорохин Д.Г. Формирование региональной системы социальной защиты населения. Автореф. дисс. ... к.э.н. - СПб., 1998. - С. 18.
10. Социальное страхование в России и зарубежных странах: Практ. пособие. - М., 1996. - С. 327.
11. Бабаева А.Д., Уметалиева Г.Р. Рынок экономикасынын шартында калкты социалдык жактан коргоо. / Наука новые технологии и инновации Кыргызстана. - Б., 2020. - С. 257-262.
12. Кемелдинова Ж.М., Джумабекова Ж.Б. Государственная социальная политика Кыргызской Республики. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. №. 2. С. 165-167.